

DE PROVINCIALE GESCHIEDSCHRIJVING NA DE TWEEDE WERELDOORLOG

m.g. buist

Dr. M.G. Buist is verbonden als hoogleraar aan het Instituut voor Geschiedenis van de Rijksuniversiteit te Groningen.

toenemende belangstelling

Al zijn lokale en regionale geschiedschrijving van alle tijden, toch is het merkwaardig om te zien hoe na de Tweede Wereldoorlog een nieuwe hausse in deze genres ontstond en hoe de overheid daarbij ook een rol ging spelen. Toen na ± 1950 de materiële oorlogsschade grotendeels was hersteld en toen dank zij de industrialisatie de welvaart begon toe te nemen, kreeg de wederzijdse doordringing van staat en maatschappij een nieuwe dimensie in een welzijnsbeleid, dat ook de bevordering van de cultuur omvatte. Op gewestelijk niveau betekende dit dat het provinciaal bestuur door middel van culturele raden coördinerend en zo nodig instigerend het cultureel eigene van het gewest verder tot ontwikkeling trachtte te brengen.

Op het punt van de beoefening en de bevordering van het geschiedonderzoek van de eigen provincie konden de culturele raden veelal terugvallen op de soms zeer eerwaardige historische genootschappen, die in enkele gevallen al een indrukwekkende reeks bronnenpublicaties en monografieën op hun naam hadden. Dank zij de steun van de overheid en van particulieren kwam het nu tot grotere historische reeksen, waarbij Noord-Brabant, dank zij de initiërende activiteiten van prof. dr. H.F.J.M. van den Eerenbeemt, hoogleraar in de sociaal-economische geschiedenis aan de Katholieke Economische Hogeschool in Tilburg, model voor anderen stond. Zijn Bijdragen tot de sociale geschiedenis van het zuiden van Nederland dienden als voorbeeld voor de Maaslandse Monografieën in Limburg en de Gelderse Historische Reeks in Gelderland. In Friesland was de Fryske Akademie ook wel op historisch gebied werkzaam, maar door de eigen aard van het Friese nationalisme lag daar toch meer de nadruk op de taal. Vergelijkbaar met de Fryske Akademie is het Sociaal-Historisch Centrum voor Limburg, dat zich overeenkomstig zijn naam meer specifiek met de geschiedenis bezig houdt en dat tot in deze dagen de Limburgse geschiedschrijving krachtig heeft gestimuleerd.

Dat de belangstelling voor de gewestelijke geschiedenis in brede kringen groeiende was, zal ook samen hebben gehangen met het aan kracht inboeten van het nationale sentiment. Dat zal op zijn beurt weer te maken hebben gehad met het machtsverlies van de nationale regering door de overdracht van bevoegdheden aan supra-nationale organisaties en door het suspect worden van nationale gevoelens in de kentering die in de loop van de jaren zestig in het Nederlandse geestesleven optrad. Vooral door jongeren werd nationaal gevoel als 'rechts' sentiment ervaren, wat een verschuiving van de behoefte aan identificatie naar lokale en regionale kaders in de hand werkte. Dat tegenover de actieve cultuurpolitiek van de provinciale culturele raden bij het publiek een corresponderende behoefte aan regionaal begrensde cultuuruitingen bestond, bleek en blijkt uit het gemak waarmee lokale en regionale historische literatuur van de hand gaat; zo is de Geschiedenis van Friesland al aan een derde herdruk toe.

Het ligt voor de hand dat de behoefte om het gewestelijk eigene te benadrukken het sterkst aanwezig is in de meer perifere gewesten en dat in het kerngewest Holland regionale gevoelens niet of nauwelijks voorkomen. Vanoudsher vallen 'Holland' en 'Nederland' in

de vaderlandse geschiedenis grotendeels samen en ook nog vandaag zijn voor vele randstedelingen beide begrippen synoniem. Het intense forensenverkeer tot ver buiten het eigenlijke Holland zal zeker ook een remmende werking hebben op de identificatie met het gewest waar men eigenlijk alleen maar zijn dagelijks werk heeft. Dat Holland onder het nationale niveau nog een hoogst interessant eigen verleden heeft en dat er op sub-gewestelijk en lokaal niveau wel degelijk belangstelling voor streek- en plaatsgebonden geschiedenis is, lijkt veel minder bekend te zijn.

Gezien al deze factoren was het niet zo'n wonder dat Limburg bij het opzetten en uitvoeren van een gewestelijke geschiedenis een pioniersrol vervulde. De opzet zou typerend worden voor de provinciegeschiednissen nieuwe stijl: het provinciaal bestuur nam het besluit, waarna het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap met de realisatie werd belast. De voorwaarden voor een goed resultaat waren volop aanwezig: er waren al veel voorstudies verricht en monografieën geschreven, archiefbestanden waren geïnventariseerd en bronnenpublicaties waren voorhanden. De bedoeling was om een verzamelwerk van verscheidene delen te laten verschijnen, waarvoor een hele reeks auteurs zou worden aangezocht. Een opzet dus zoals die ook bij de oude en nieuwe AGN is gepraktiseerd. In 1960 verscheen het eerste deel, in 1967 het tweede, waarmee het verhaal tot 1815 werd gebracht; het derde deel, dat de negentiende en de twintigste eeuw moet behandelen, is tot dusver niet verschenen.

een aantal problemen

Aan dit Limburgse voorbeeld kunnen enige problemen van een provinciale geschiedenis worden gedemonstreerd. Bij het doorlezen van beide delen krijgt de lezer namelijk de indruk dat de indeling van deze werken in hoge mate bepaald is door de op dat moment voorhanden zijnde auteurs. Daardoor kwam de innerlijke samenhang in het gedrang, die voor Limburg toch al problematisch is, aangezien het gewest pas laat in de geschiedenis een bestuurlijke eenheid is gaan vormen. Het probleem: hoe met verschillende auteurs toch een compositorische eenheid te komen, zou de redacties van andere gewestelijke geschiedenissen ook de nodige zorgen baren.

Een tweede probleem is de vraag of er alleen of overwegend met auteurs uit het eigen gewest moet worden gewerkt en zo ja, welke eisen van bekwaamheid er dan gesteld moeten worden. Het gaat hier om een uiterst tere zaak, waarbij het gewestelijk chauvinisme en de overgevoeligheden van de toegewijde en enthousiaste amateur zo veel mogelijk ontzien dienen te worden. Wie op gewestelijk terrein de geschiedschrijving als vanzelfsprekend reserveert voor professionele historici, loopt het risico daarmee de afkeer van en het wantrouwen tegenover de officiële wetenschap op te wekken. Dit zich afzetten tegen de officiële wetenschap doet zich overigens heden ten dage op allerlei terreinen voor.

Een derde probleem, en zeker niet het minste, is de vraag hoe er met de beschikbare publicaties regionale geschiedenis kan worden geproduceerd, die aan de hedendaagse eisen van modern onderzoek beantwoordt. In dit verband moet vooral gedacht worden aan ontwikkelingen op het terrein van de sociale en economische

geschiedenis, die in publikaties op regionaal gebied nog maar sporadisch voorkomen en die in veel gevallen dwingen tot een hernieuwd, uiterst tijdrovend onderzoek van de bronnen. Een redactie van een provinciale geschiedenis wordt daardoor voor de keuze gesteld om óf de verschijningsdatum op de lange baan te schuiven, totdat de voorstudies van het vereiste gehalte zijn voltooid, óf met een minder bijdetijdse publikatie genoegen te nemen, waardoor het boek binnen redelijke tijdslimieten op de markt kan worden gebracht.

Wat betreft de laatstgenoemde vraag: één auteur of een coöperatie van velen, heeft Limburg zich uit de problemen gered door prof. dr. W. Jappe Alberts - toen hoogleraar in Utrecht - naast het verzamelwerk een tweedelig werk over zowel Belgisch als Nederlands Limburg te laten schrijven. Jappe Alberts was ongetwijfeld een van de weinige deskundigen op het gebied van de regionale geschiedenis die een dergelijk huzarenstuk kon volbrengen, maar ook bij een dergelijke one-man show waren de boven vermelde methodologische problemen niet opgelost. Ook bij de andere gewestelijke geschiedenissen, die na Limburg op de markt kwamen, zouden deze problemen zich in meerdere of mindere mate voordoen.

In Gelderland opende Jappe Alberts in 1966 de ban door Gelres geschiedenis van de vroegste tijden tot het einde van de Middeleeuwen voor zijn rekening te nemen. Een vervolg hierop van zijn hand bleef echter uit. In plaats daarvan ging een redactiecommissie met steun van het provinciaal bestuur aan het werk, die in 1975 een tweede deel produceerde, dat de periode 1492 tot 1795 behandelde. De commissie, die voor de keuze van de auteurs van de nabijheid van twee universiteiten kon profiteren, had zich aan de problemen rond de sociaal-economische geschiedenis onttrokken door dit onderdeel gewoon weg te laten. Het derde deel, dat de geschiedenis van de negentiende en de twintigste eeuw moet behandelen, is ook hier niet verschenen.

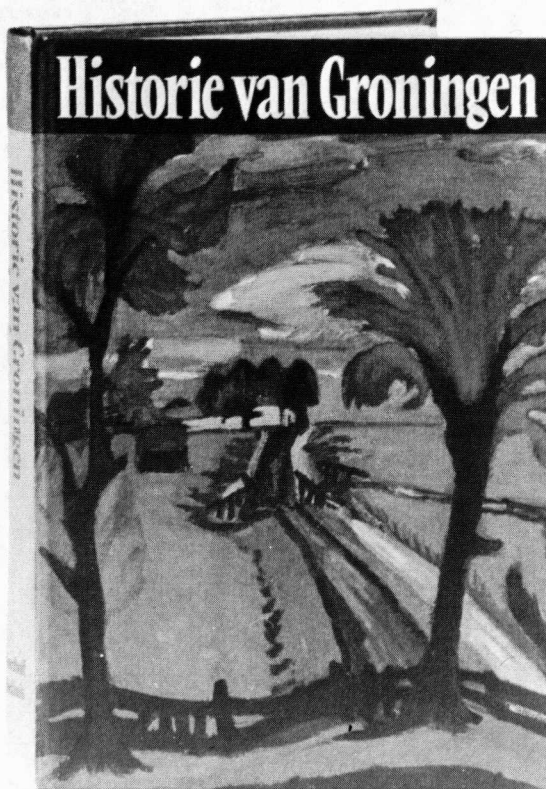
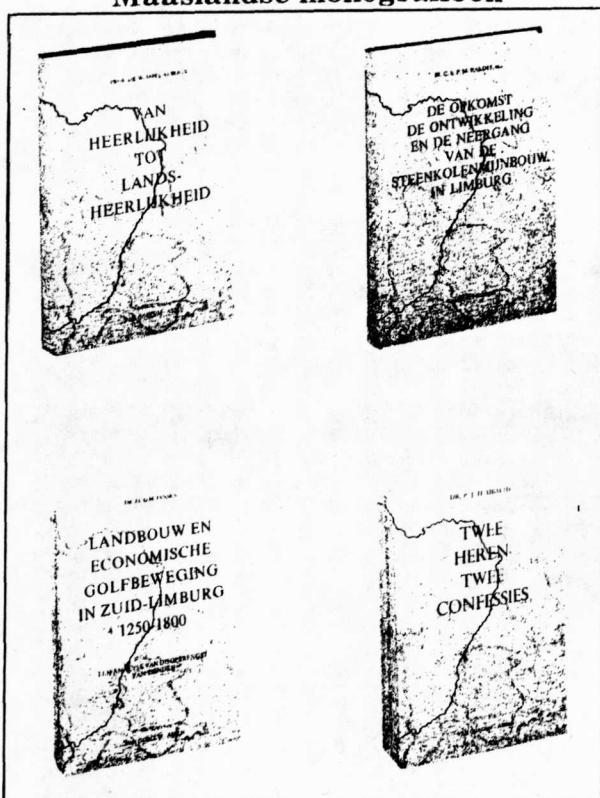
Ook alweer op initiatief van de provinciale cul-

turele raad verscheen in 1970 in Overijssel een geschiedenis van de provincie, waaraan een keur van historici hun medewerking hadden verleend en waarin op een afgewogen wijze lokale historici en specialisten van buiten een verzamelwerk tot stand hadden gebracht. Het feit dat prof. dr. B.H. Slicher van Bath het leeuwedeel van de sociaal-economische geschiedenis voor zijn rekening had genomen, maakte dat in dit boek de methodologische aspecten geheel tot hun recht kwamen.

In Friesland was twee jaar eerder, in 1968, een gewestelijke geschiedenis verschenen, die ondanks haar weinig aantrekkelijke uiterlijk toch ruime afzet vond. Evenals in Limburg hadden auteurs uit het eigen gewest een zware inbreng, al werd de vreemdeling niet geweerd, vooral niet wanneer hij van Friese origine was. Prof. dr. E.H. Waterbolk, Jappe Alberts en de economisch-historicus J.A. Faber (thans hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam) waren dergelijke 'Friezen om utens'. De geschiedenis van het gewest had al een voorloper gehad in de Encyclopedie van Friesland, die in 1958 was verschenen en waarin bepaalde onderwerpen uit de geschiedenis thematisch werden behandeld.

In Groningen ging het initiatief voor een gewestelijke geschiedenis weliswaar uit van een regionale historische vereniging, maar ook hier werd de provinciale raad in het project betrokken, terwijl dank zij personele unies en sociale verstrengelingen ook de universitaire historici zowel in de redactionele werkzaamheden als bij het schrijven van het werk zelf hun aandeel konden leveren.

Maaslandse monografieën

drenthe

Nog voor in 1976 de Historie van Groningen verscheen, waren in Drenthe ook al de eerste stappen gezet om tot een gewestelijke geschiedenis te komen. Naar verluid zou het idee in 1973 in een vergadering van de Provinciale Staten voor het eerst zijn geopperd, waarbij de ophanden zijnde verschijning van de Historie van Groningen geen rol zou hebben gespeeld. Wie iets weet van de concurrentiegeest tussen belendende provincies, is geneigd het laatste met enige scepsis te bekijken, maar vast staat dat in mei 1974 het provinciaal bestuur van Drenthe een aantal genodigden bijeenbracht, die of elders al met gewestelijke geschiedenissen de nodige ervaring hadden opgedaan, of door hun publikaties als kenners van de Drentse geschiedenis konden gelden.

Centraal in deze eerste bespreking stond het probleem van het ontbreken van publikaties met voldoende diepgang voor langere perioden van de geschiedenis van Drenthe. Afgezien van Gosses' meesterlijke verhandeling over de organisatie van bestuur en rechtspreek in de landschap Drenthe, die helaas omstreeks 1600 eindigt, is er alleen de dissertatie van dr. L. Buning, *Het Herenbolwerk*, waarin hij voor de tweede helft van de achttiende en het eerste driekwart van de negentiende eeuw wel fundamenteel bronnenonderzoek heeft gedaan, maar zich daarbij heeft beperkt tot de kleine bestuurlijke elite in Assen, waardoor de rest van de bevolking en de sociaal-economische factoren buiten beschouwing zijn gebleven. Voor een bij uitstek agrarische provincie als Drenthe zou verder de landbouwgeschiedenis in geen geval mogen ontbreken en zelfs een integrerend bestanddeel van het geheel moeten uitmaken. Misschien zou men van de nood een deugd moeten maken en vanwege het ontbreken van enige voorstudie van formaat moeten besluiten om, met gebruikmaking van de methoden die Slicher van Bath in Nederland heeft geïntroduceerd, vanuit de bronnen dit agrarische hoofdstuk op te bouwen.

Er werd ook de mogelijkheid geopperd om, net als in Friesland, met een encyclopedie te beginnen, maar deze gedachte werd al snel weer losgelaten, omdat een dergelijk werk de verschijning van een Drentse geschiedenis naar een verre toekomst zou verschuiven, en aan zo'n geschiedenis wilde de adviescommissie toch wel vasthouden.

Nu er aldus voor een volledige geschiedenis van Drenthe was geopteerd, ging het punt van de onvoldoende en onbevredigende publikaties weer een rol spelen. De commissieleden waren unaniem van oordeel dat er door middel van voorstudies begonnen moest worden met een althans gedeeltelijke invulling van de witte plekken in de Drentse geschiedenis. De ernstigste lacunes zagen zij bij de inwendige Drentse geschiedenis van de late middeleeuwen tot de nieuwste tijd, op zowel staatkundig als rechtshistorisch gebied; bij de agrarische geschiedenis van de zestiende tot en met de negentiende eeuw, bij de geschiedenis van de verveningen voor dezelfde periode, bij de demografie van de zestiende tot en met de achttiende eeuw en bij de geschiedenis van de nederzettingen. Voor de voltooiing van dit onderzoeksprogramma zou de commissie zes jaren willen uittrekken. Dit betekende dus dat de auteurs van de hoofdstukken op basis van deze voorstudies in 1980 aan het werk zouden kunnen gaan. Leiding aan de voorstudies en begeleiding van de auteurs zou gegeven moeten worden door een kleine redactiecommissie, die tevens het provinciaal bestuur van Drenthe in deze aangelegenheden van advies zou moeten dienen.

Aldus werd door de adviescommissie aan Gedeputeerde Staten gerapporteerd, waarna dezen op 12 augustus 1975 dr. J. Heringa, rijksarchivaris in Drenthe en gangmaker van het hele project, prof. dr. H.Tj. Waterbolk, dr. D.P. Blok en dr. M.G. Buist tot leden van

de redactiecommissie benoemden. Prof. dr. B.H. Slicher van Bath, die zijn grote kennis en ervaring in de adviescommissie had ingebracht, gaf er de voorkeur aan om zich terug te trekken, aangezien hij zijn onderzoeksterrein naar Midden- en Zuid-Amerika had verplaatst, waardoor zijn contacten met beoefenaren van de regionale geschiedenis losser waren geworden.

De nieuw benoemde redactiecommissie begon met haar gedachten te ordenen en het onderzoek voor te bereiden. Vanuit het Rijksarchief in Assen werd steun verleend door verkennende archiefreizen uit te voeren naar archieven elders, waar voor Drenthe relevante archivalia aanwezig waren of aanwezig verondersteld konden worden. De inventarisatie in het archief in Assen zelf werd vooral gericht op die bestanden, die voor het invullen van de witte plekken in de Drentse geschiedenis van belang waren.

Al vrij spoedig rees er bij de redactiecommissie twijfel over de juistheid van het besluit om zes jaren voor het voltooien van voorstudies en doctoraalscripties uit te trekken en pas daarna de auteurs van de hoofdstukken aan de gang te laten gaan. Het was immers helemaal niet gezegd dat zes jaren voldoende zouden zijn om de nodige voorstudies voltooid te krijgen en het zou zeker tijd besparen wanneer de auteurs direct zouden beginnen en een deel van de bronnenstudie voor hun eigen rekening zouden kunnen nemen. Via doctoraalscripties en voorstudies zou dan voor de nodige aanvulling kunnen worden gezorgd. Auteurs van grote voorstudies, zoals bij voorbeeld van de demografische ontwikkelingen in de zeventiende en achttiende eeuw, de agrarische geschiedenis en de geschiedenis van het onderwijs zouden hun werk op kosten van het provinciaal bestuur in een Drentse Historische Reeks gepubliceerd kunnen krijgen, waarna de resultaten van het onderzoek ter beschikking van de auteurs van de hoofdstukken zouden staan.

Midden 1977 werd deze koerswijziging geëffectueerd door naar vermogen auteurs bij de chronologische en thematische hoofdstukken in te vullen. Voor wat betreft de pre- en protohistorie waren er weinig problemen, omdat de resultaten van tientallen jaren opgravingen van het Biologisch Archeologisch Instituut in Groningen gereed lagen om tot een algemeen overzicht bijeen gevoegd te worden. Prof. dr. H.Tj. Waterbolk was voor zo'n hoofdstuk de aangewezen man en dit te meer omdat hij als Drent van geboorte ook in dat opzicht een categorie opvolde. De vroege middeleeuwen bezorgden de redactie al even weinig last, aangezien dr. D.P. Blok zich reeds bezig hield met een studie over dit onderwerp. Na enig passen en meten werd de slag bij Ane van 1227 als scheidingspunt tussen de vroege en de late middeleeuwen genomen. Voor de late middeleeuwen werd via de bemiddeling van mevr. dr. J.M. van Winter de heer H.M.J. Tromp bereid gevonden zich via een doctoraalscriptie vertrouwd te maken met de Drentse geschiedenis in deze periode. Na zijn afstuderen aan de Rijksuniversiteit te Utrecht kon hem op grond van zijn prestaties de opdracht voor een hoofdstuk van 1227 tot 1395 worden toevertrouwd. Voor de beschrijving van de periode van 1395 tot 1522 werd dr. C.A. van Kalveen aangezocht, die zich door zijn dissertatie over het bestuur van bisschop en Staten over het Neder-Sticht, het Over-Sticht en Drenthe en door andere publikaties al had ingewerkt in de Drentse geschiedenis van deze periode.

Hiermee was, zij het voorlopig nog op papier, de geschiedschrijving van prehistorie tot de nieuwe tijd geregeld. Bij de overblijvende chronologische hoofdstukken werd in een soort kreeftengang van de twintigste eeuw af teruggewerkt. Dr. L. Buning, de al eerder genoemde auteur van *Het Herenbolwerk* bleek bereid om de tweede helft van de negentiende eeuw en de twintigste eeuw voor zijn rekening te nemen. Na zijn overlijden, in oktober 1979, werd zijn hoofdstuk overgenomen door dr. P. Boekholt, die in het kader van de voorstudies al bezig was met de onderwijsgeschiedenis

in Drenthe. De schrijver van dit artikel nam de periode van 1748 tot ± 1850 voor zijn rekening, waarna dr. J. Heringa zich bereid verklaarde hetzelfde te doen voor de periode van 1603 tot 1748. 1603 is het jaar waarin Drenthe als staatkundige eenheid binnen de geünieerde gewesten ging functioneren. Voor de zestiende eeuw, in Drenthe een verwarde tijd vol krijgsrumoer, gelukte het om prof. dr. A.Th. van Deursen van de Vrije Universiteit in Amsterdam aan te trekken. Van Deursen had al eerder door een opvallende bijdrage in de Historie van Groningen ook op het gebied van de regionale geschiedenis zijn kunnen bewezen.

Hiermee was het lijstje van de chronologische hoofdstukken ingevuld; daarna waren de thematische hoofdstukken aan de orde. Voor de kerkelijke geschiedenis vanaf 1550 deed de redactie met succes een beroep op prof. dr. O.J. de Jong uit Utrecht, die daarmee de gelegenheid kreeg om zijn reeks beschrijvingen van kerkelijk Oost-Nederland te voltooien. Al eerder had hij immers bijdragen geleverd voor de gewestelijke geschiedenissen van Groningen, Overijssel en Gelderland. Voor de geschiedenis van de nederzettingvormen kon de geograaf dr. K. Bouwer uit Nijmegen worden aangetrokken.

De onderbrenging van de agrarische geschiedenis zou nog de meeste zorgen baren. Er werd in de redactie nog geopperd om de agrarische geschiedenis in vredesnaam maar bij de chronologische hoofdstukken onder te brengen, maar het viel niet te verwachten dat de auteurs hiervan genoeg tijd zouden overhouden om dit verwaarloosde en grotendeels onbekende terrein met genoeg diepgang in hun onderzoek te kunnen betrekken. Toen er zich eind 1978 dan ook een gelegenheid voordeed om een op het gebied van de agrarische geschiedenis bedreven Wageningse ingenieur, de heer J. Bieleman, aan te trekken op een zogenaamde TAP-plaats, werd deze gelegenheid met beide handen aangegrepen. Eerst lag het in de bedoeling om ir. Bieleman een voorstudie te laten schrijven, die op de al eerder vermelde wijze in de chronologische hoofdstukken zou worden geïncorporeerd, maar toen dit onderzoek onverwacht rijke resultaten opleverde, die de traditionele meningen over de Drentse landbouw omverwierpen, besloot de redactie om de agrarische geschiedenis in een apart hoofdstuk onder te brengen en ir. Bieleman zo de eer te gunnen die hem toekwam.

Intussen zijn ook de eerste voorstudies klaar-gekomen. Dr. Heringa deed een studie over de marke van Assen het licht zien, die samen met de doctoraal-scriptie van de heer Tromp over Drenthe in de veertiende eeuw gebundeld werd tot deel I van de Drentse Historische Studiën. Kort geleden kwam een verhandeling van dr. Heringa gereed, waarin hij een verklaring tracht te geven voor de verdringing van de benaming 'buurschap' door 'markegenootschap'. Van nog recenter datum is zijn artikel 'Stadhouders, drosten en facties, 1672-1676', waarin hij de strubbelingen beschrijft die Drenthe na 1672 teisterden, toen Rabenhaupt, de verdediger van Groningen, zich met veel gekuip van het drostschap van Drenthe wist meester te maken. Als deel II van de Drentse Historische Studiën is deze verhandeling onlangs van de pers gekomen. Voltocoid, maar nog niet uitgegeven zijn de studies van dr. P. Boekholt en dr. A. Verduin over respectievelijk het Drentse onderwijs in de negentiende eeuw en de demografische ontwikkelingen in Drenthe in de zeventiende en achttiende eeuw.

tot slot

Het zou onjuist zijn om Drenthe als eindpunt te nemen in dit verhaal, omdat er ook elders nog gewestelijke geschiedenissen in het vat zitten. Zo zijn er in Utrecht plannen, al bewegen die zich meer in de richting van een reeks losse studiën, welke

de lacunes in de bestaande geschiedschrijving zullen moeten opvullen. In Zeeland heeft men zich gered door de uitgave van M. van Empel en H. Pieters Zeeland door de eeuwen heen in 1974 fotografisch te herdrukken, terwijl daarnaast de Tweede Wereldoorlog - een uiterst bewogen periode in de Zeeuwse geschiedenis - dank zij een opdracht van het Zeeuws provinciaal bestuur bijzondere aandacht heeft gekregen. Het eerste deel van Zeeland 1940-1945, van de hand van L.W. de Bree, verscheen in 1979; na de dood van de heer De Bree werd diens taak overgenomen door dr. G. Taal, van het Instituut voor Geschiedenis in Groningen, die zijn onderzoek in de nabije toekomst met een publikatie hoopt te bekronen.

In de toekomst kijken is altijd een wat riskante bezigheid. Met door de provinciale overheid geüniteerde en grotendeels bekostigde gewestelijke geschiedenissen zal het wel zijn afgelopen, al was het alleen al omdat de meeste gewesten nu zo ongeveer zijn voorzien. In hoeverre er bij de slinkende middelen nog geld beschikbaar zal blijven voor minder omvattende regionale en lokale historische studies, valt niet te voorspellen. Vast staat echter dat onderzoek én publikaties op deze gebieden zullen doorgaan; daarvoor is bij een breed publiek de behoefte eraan te groot.